

Академик *Десанка КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ*
Српска академија наука и уметности
Београд

ПЉЕВЉА У УРБАНИЗАЦИЈИ ПОЛИМЉА И ГОРЊЕГ ПОДРИЊА

У нашој историографији већ дуже вријеме обраћа се пажња Полимљу и шире Горњем Подрињу због значаја караванских путева који су у средњем вијеку преко ове области повезивали централне и источне дијелове Балканског полуострва са средишњим дијелом јадранске обале. Поред радова о Полимљу, као и разматрања у оквиру проучавања неких ширих тема, посебне студије о Пљевљима написао је Богумил Храбак и Сима Ћирковић. У новије вријеме запажене расправе о Пљевљима, али и о трговима и караванским станицама у Полимљу објавила је Ружа Ћук. Све што је до сада писано о овом питању заснива се на грађи из Дубровачког архива. За разлику од јачих привредних центара, о оним мање развијеним, због слабије повезаности са Дубровником, нисмо довољно обавијештени.

Овај рад представља покушај да се поближе одреди мјесто Пљеваља у снажном процесу урбанизације Полимља и шире горњег Подриња у првој половини XV вијека.

Процес урбанизације Полимља и Горњег Подриња започет још у XIV вијеку, наставља се интензивно и у првој половини XV вијека. Стари тргови на Дрини, у првом реду Фоча, а затим и Горажде, познати још из времена док су били у саставу српске државе, развијају се у врло значајне привредне центре и напредна насеља. Трг Устиколина, познат још од 1394. године није се дуго одржао. Четрдесетих година XV вијека јавља се Тјентиште на Сутјесци, као још једна караванска станица.

Поред тога, у сливу Дрине и њених притока, готово испод свих утврђених градова који су већином припадали Косачама, формирала су се подграђа и то углавном двадесетих година XV вијека (Подобрун, Подјелеч, Подсоко, Подвратар, Подкукањ и тд.). Она нису била под-

једнако развијена, али је њихов значај у томе што указују на даљи привредни успон Горњег Подриња.

У посједу Сандаља Хранића, а затим Стефана Вукчића Косаче, налазио се на ријеци Лиму стари, још од XIV вијека добро познати трг Пријепоље. Током прве четири деценије XV вијека, Пријепоље је и даље најзначајнија караванска станица и најважнији трговачки центар у Полимљу, а временом је израсло и у напредно урбано насеље. Поред Пријепоља, читаво Полимље је било покривено мрежом мањих или већих караванских станица, што је несумњиво допринело трговачком оживљавању ове области.

На привредни успон Полимља и Горњег Подриња у првој половини XV вијека, нарочито је утицао пораст промета, у првом реду интензивног извоза племенитих метала из српске државе, преко Дубровника, на италијанско и западноевропско тржиште. Због тога је и развој привредних центара зависио углавном од њиховог положаја на Дубровачком друму, те чешће посјете каравана и трговаца.

Такав је случај и са Брезницом на Ћехотини, првобитним називом за Пљевља, која је такође још од средине XIV вијека била центар трговинске размјене. Временом су се и домаћи људи постепено укључивали у разне трговачке послове. Крајем XIV или почетком XV вијека, како је још Богумил Храбак претпоставио, дошло је до промјене имена мјеста Брезница у Пљевља, које се ипак дуго није усталило. Током прве три деценије XV вијека још увијек су се употребљавала оба назива, док напослетку од 1430. године није преовладало име Пљевља.

Преко Пљеваља у средњем вијеку пролазили су важни међународни путеви, а водили су из Дубровника у унутрашњост Балкана. Први је био Дрински (*via Drine*) или Босански пут (*via Bosne*). Један правац овог пута одвајао се од Фоче и ишао уз Ћехотину за Пљевља и Пријепоље. Други пут, Језерски (*via Jesera*) или Никшићки (*via Anagasti*), водио је преко Требиња, Оногошта, Језера и Таре у Пљевља и Пријепоље.

О живости караванског саобраћаја у Пљевљима двадесетих и тридесетих година XV вијека, свједочанства пружају подаци из књига канцеларије и нотаријата Дубровачког архива. Сачувано је највише података о караванима који су у Пљевљима и околини доживјели разне незгоде, пљачке и нападе.

Пролазак каравана у оба правца, њихово сусретање и смјењивање, наметало је потребу, као и у другим мјестима на главним друмовима, за подизање коначишта за одмор и ноћење путника, као и за смјештај њихових коња и робе. Из једне тужбе сазнајемо да је 1422. године у Пљевљима

гостионицу држао познати дубровачки трговац Павле Мартиновић са ортацима. Према наводима из тужбе, у току ноћи опљачкано је сребро дубровачким трговцима који су ту одсјели на путу из Србије за Дубровник.

Жив каравански саобраћај, све чешће задржавање дубровачких трговаца подстицало је домаће становништво да се укључе у трговину и то засновану на кредитним трансакцијама. Они су у Дубровнику узимали робу на кредит, а дугове подмиривали испорукама сировина. Њихов број се нарочито повећавао од краја двадесетих година XV вијека. Додуше, нису се задуживали континуирано, већ се само појединих година истичу обимом својих послова. Тако се, на примјер, Вук Петровић за вријеме честих боравака у Дубровнику задужио укупно на износ од 323 дуката.

Када је послје смрти Сандаља Хранића (1435), његов синовац Стефан Вукчић Косача учврстио власт у овим крајевима, јавља се у Дубровнику нова група трговаца из Пљеваља. У овом новом таласу пљеваљских трговаца, Радоња Огудовић располагао је највећим капиталом – укупно 116 дуката и 560 перпера. Структура њихове робне размјене била је иста као и трговаца из осталих мјеста Полимља и Горњег Подриња. У Дубровник су допремали стоку и сточарске производе (коже, крзна), вјероватно и восак. Поуздано знамо да су из Дубровника увозили тканине, јер су кредитори пљеваљских трговаца били произвођачи сукана. Поред чувеног Петра Пантеле, то су сукнари Анијел Чикапеше из Напуља и Радич Грубачевић, такође кредитори домаћих трговаца и из сусједног Пријепоља. Тако је, на примјер, поменути Радоња Огудовић од сукнара Радича Грубачевића узео на кредит 560 перпера. Иако нема изричитих података, с правом се може претпостављати да су пљеваљски трговци из Дубровника увозили и со.

Поред Дубровчана, који су уз краће или дуже задржавање, пролазили кроз Пљевља, било је и оних који су ту неко вријеме боравили и пословали. Њихово бројније присуство и појачана активност нарочито се запажа средином XV вијека.

О занатству у Пљевљима мало се зна, једино што презимена неких људи из Пљеваља указују на развијеност занатства. Тако су од појединих заната изведена презимена – браће Мештровић чије је предак био неки мештар, мајстор, затим Радича Туларића – тулар, а браће Златарића свакако – златар.

Средином XV вијека Пљевља су била напредно мјесто с развијеном трговином и занатством. Богумил Храбак сматра да су Пљевља у то вријеме била и рударско мјесто, гдје су се добивали олово и црвац и да су се управо подигла на основу трговине црвцем. Међутим, остаци рударских радова у овом крају не могу се за сада временски одредити.

На основу облика „с Пљеваља“ који се јавља поред имена једног дубровачког дужника претпоставља се да педесетих година XV вијека Пљевља нису била збијено насеље, него низ разбацаних кућа на одређеном кругу. У сваком случају, као и остали тргови у Полимљу и Горњем Подрињу, Пљевља су била насеља отвореног типа. Изгледа да је само Фоча, с обзиром на степен развоја, накнадно заштићена подизањем утврђења у њеној близини. Док сачувани дубровачки извори свједоче да је већ у XIV вијеку Пријепоље било насеље са тргом као централним простором, а да је у првој половини XV вијека чак имало посебну четврт у изворима названом *borgo*, таквих података нема о Пљевљима. Иначе, важно је напоменути да међу мјестима босанског санџака у којима су постојале православне цркве, турски извори наводе и Пљевља.

Тек најранији турски извори пружају и извјесне податке о величини самог насеља. Према сумарном попису босанског санџака завршеног 1469. Пљевља су те године имала 72 куће и 23 неожењена мушкарца. Како се у домаћој историографији узима да је једна породица бројала између 6–8 чланова, то је у Пљевљима 1469. године било између 465 до 599 становника.

Чланови породице Косача преузели су исти систем локалне управе какав је примјењиван у мјестима под врховном влашћу босанског краља. На челу градске управе налазио се кнез, у ствари од чланова породице Косача постављени локални орган власти. У првој половини XV вијека кнез се јавља у свим познатим трговима Горњег Подриња у власти Косача, без обзира на степен њихове привредне развијености (Фоча, Горажде, Тјентиште, Устиколина). Ни Пљевља се нису у управном погледу разликовала од многих сусједних градских насеља. Средином XV вијека, пред грађанским судом у Дубровнику наведени су као свједоци Радоје и Радоња, браћа, кнезови Пљевља.

Иначе, на положају кнеза налазили су се подједнако и Дубровчани и домаћи људи. Када су у питању домаћи људи то су увијек богатији трговци који су већ стекли друштвени углед. То нас упућује на закључак да је у Пљевљима дошло до одређеног друштвеног раслојавања. Иначе, поред основне функције, кнезови такође обављају послове цариника и осталих органа власти. Поуздано знамо, да су градски кнезови били писмени, и да су, када је то било потребно издавали поједина документа, потврде, признанице и томе слично. Врло је вјероватно је исти случај био и са кнезовима у Пљевљима.

Из овог кратког осврта може се видјети да су на настанак и развој Пљеваља, утицале многе повољне околности, а прије свега положај на магистралним путевима и интензиван трговачки промет. Пљевља су

послије Пријепоља, била најпознатији и најразвијенији привредни центар у Полимљу. Важно је нагласити да су имала исту привредну и друштвену структуру, затим и начин организације локалне власти, као и друга мјеста у Полимљу и Горњем Подрињу. Успон Пљеваља још су једно сведочанство више о снажном процесу урбанизације Полимља и Горњег Подриња у првој половини XV вијека. Ова констатација долази нарочито до изражаја у поређењу са Хумском земљом, односно, добрим дијелом данашње Херцеговине, која је чак и у првој половини XV вијека веома слабо урбанизована. Додуше, долином Неретве водио је важан пут који је спајао унутрашњост Босне са морем, али ипак он није имао онај значај за међународни транзит као што је то био случај са Полимљем и Горњим Подрињем.

Литература

С. Јиреček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Abhandlungen der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften VI Folge, 10 Bd, Prag 1879, 41–59. (= *Трговачки љушеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 245, 252, 287, 290). Од осталих мјеста у Полимљу, помињу се Пријепоље и Кукањ.

М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Југословенски историјски часопис, 3, 1937, 119–146; исти, *Земље херцега од Свештог Саве*, Глас САНУ CLXXXII, 1940, 151–257. (= *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 178–269, 305–330).

Б. Храбак, *Прошлости Пљеваља по дубровачким документима до почетка XVII столећа*, Историјски записи XI, 1–2, 1955, 1–25.

С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Посебна издања САН, књ. CCCLXXVI, Београд 1964.

Историја Црне Горе, 2/2, Титоград 1970. (С. Ђирковић, И. Божић).

А. Hadžić, *Najraniji turski izvori o rudnicima i trgovima u Bosni*, Prilozi, Institut za istoriju Sarajevo, X/2, 1974, 155–162.

С. Ђирковић, *Пријепоље у средњем веку*, Симпозијум, „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“, III, Пријепоље 1976, 211–223.

Б. Храбак, *Пословни људи Полимља (1350–1700)*, Симпозијум, „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“, III, Пријепоље 1976, 235–237.

И. Воје, *Kreditna trgovina u srednjovjekovnoj Dubrovniku*, Sarajevo 1976.

Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978.

Ж. Шћепановић, *Средње Полимље и Пошарје, историјско-еџнолошка расправа*, Београд 1979.

Б. Шалипуровић, *Нека њишања границе Босне и Херцеговине у Деснојовини и месџа и њоложаја неких средњовековних градова у средњем Полимљу*, Симпозијум „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ VII, Пријепоље 1979, 195–207.

Ј. Кнежевић, *Из далеке прошлости њеваљског краја*, Пљевља 1979.

Р. Ђук, *Два сџара џрџа у Полимљу*, Историјски часопис, књ. XXIX–XXX (1982–1983), 39–46.

Р. Ђук, *Бреза и Коморани – средњовековна насеља у Полимљу*, Историјски часопис, књ. XXXIV, 1987, 61–73.

Р. Ђук, *Караванске сџанице у Полимљу у средњем веку*, Милешевски записи, бр. 2, Пријепоље 1997, 7–24.

М. Војиновић, *Пљеваљски крај, њрошлости и њорекло сџановнишџва*, Пљевља 1993.

Р. Ђук, *Пљевља и њеваљски крај у дубровачкој архивској грађи*, Гласник Завичајног музеја, књ. 1, Пљевља 1999, 55–67.

Е. Миљковић-Бојанић, *Пљевља и нахија Кукањ у другој њоловини XV века*, Гласник Завичајног музеја, књ. 1, Пљевља 1999, 157–169.

Г. Томовић, *Брезница*, Гласник Завичајног музеја, књ. 1, Пљевља 1999, 69–76.

Д. Спасић, *Средњовековни уџврђени градови њеваљског краја*, Гласник Завичајног музеја књ. 1, Пљевља 1999, 77–98.

Academician Desanka Kovačević-Kojić

PLJEVLJA IN THE PROCESS OF URBANIZATION OF THE REGIONS OF POLIMLJE AND UPPER PODRINJE

Summary

Many favorable circumstances had influenced the foundation and development of Pljevlja, its position on the major roads and intensive turnover of goods before all. After Prijepolje, Pljevlja had been the most famous and most developed trade center in the region of Polimlje. They had had the same economic and social structure, then the organization of the local government as the other places situated in the regions of Polimlje and Upper Podrinje. The rise of Pljevlja is one testimony more to the intensive process of urbanization of the regions of Polimlje and Upper Podrinje in the first half of the XV century.